

בעין חינוכית מספר 110, כ"ד באייר תשע"ב

"היש בזה הרואה?" – טיפים להוראת היסטוריה מאת הרב קוק זצ"ל

ד"ר אייל דודסון, ראש ההתמחות ללימודי ארץ ישראל

הוא יְבַרְךָ הַבָּחַח, אַחֲרֵי כֵן יֵאָכְלוּ הַקְּרָאִים. וְעַתָּה עָלוּ כִּי אַתּוֹ כְּהִיּוֹם תִּמְצָאוּן אֹתוֹ! וַיַּעֲלוּ הָעִיר הַמָּה בָּאִים בְּתוֹךְ הָעִיר, וְהִנֵּה שְׂמוּאֵל לִצָּא לְקָרְאֲתֶם לְעֹלוֹת הַבְּמֶה" (פסי' יא-יד). וכך, שאול שיצא לבקש את האתונות מצא את המלוכה.

חכמים, שהכירו היטב את הסגנון המקראי החסכני במלים, חשו שהתשובה שקיבלו שאול ונערו מפורטת מדי. מדוע הנערות השואבות האריכו כל כך במענה לשאלה כה קצרה ותמציתית של עובר האורח האלמוני? וכי לא היה די בציון יבש של כתובת מגוריו של הרואה? ובכלל, מה ראה המקרא צורך לתאר את המפגש האקראי הזה? וכי לא די לנו בידיעה שהנביא שמואל פגש בשאול?

בתלמוד הובאו שלוש תשובות ליישב תמיהה זו: "וכל כך למה? לפי שהנשים דברניות הן. ושמואל אמר: כדי להסתכל ביופיו של שאול [...] ורבי יוחנן אמר: לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימה" (בבלי, ברכות מח ע"ב). שלוש התשובות נראות עצמאיות ולא קשורות זו לזו. לפי הדעה הראשונה, מוסר ההשכל הוא ש... ככה זה נשים... פטפטניות. לפי הדעה השנייה, של האמורא שמואל, הבנות ביקשו 'למשוך זמן' כדי להביט בגבר הנאה. ואילו דעתו של ר' יוחנן מפליגה אל תובנות רחוקות ושונות לגמרי: לקב"ה יש תכניות כיצד לנהל את האירוע, ולפיהן חילופי ההנהגה בין שמואל, הנביא והשופט, לבין שאול העתיד להיות מלך, אמורים להתבצע ברגע נתון מסוים. הוא 'ניווט' את שאול אל האירוע, מבלי שיעלה על דעתו של שאול שהוא עומד למצוא מלוכה ולא אתונות. אלא ששאלו הקדים בכמה שניות, והמפגש עם אותן שואבות לא היה מקרי כלל

"ובכן, תלמידים", סיכמה המורה להיסטוריה את השיעור, "מלחמת ששת הימים לא הייתה פורצת אלמלא החליט נשיא מצרים נאצר לסגור את מיצרי טיראן". הצלצול כבר קרא להפסקה, אבל תלמיד אחד שהתקשה לעקוב אחרי כל מהלך השיעור, התעקש והרים את האצבע: "אבל המורה", הקשה, "עדיין לא הבנתי מה הקשר בין מיצרי טיראן לכותל המערבי בירושלים?"

התלמיד צדק. מאות קילומטרים מפרידים בין דרום סיני לבין הרי יהודה, ובאמת ההיגיון של הקשר בין האירועים לא ברור. אבל גם המורה צדקה – ירושלים לא הייתה משוחררת ללא אותה מערכה צבאית שפרצה הרחק ממנה, וכמורה להיסטוריה עליה להצביע על הקשר הנסיבתי בין האירועים. אבל האם בכך סיימה את תפקידה ומילאה את חובתה? או ששאלת התלמיד מחייבת אותה לכוון להתבוננות בממדים נוספים של מלחמת ששת הימים, למרות שהצלצול כבר נשמע?

אירוע היסטורי שונה לגמרי תואר בספר שמואל א, ט: "וַיִּתְאַבְּדֶנָה הָאֲתָנוֹת לְקִישׁ אֲבִי שָׁאוּל, וַיֵּאמֶר קִישׁ אֶל שָׁאוּל בְּנוֹ: קַח נָא אֶתְּךָ אֶת אֶחָד מֵהַנְּעָרִים, וְקוּם לְךָ בְּקֶשׁ אֶת הָאֲתָנוֹת" (פסי' ד). לאחר שנואשו מן האתונות החליט שאול ושותפו למסע לפנות אל היישוב הקרוב, ולבקש את עצתו של 'הרואה' – הנביא: "הֲמָה עֲלִים בְּמַעַלְהָ הָעִיר, וְהֲמָה מְצָאוּ נְעוֹת יִצְאוֹת לְשָׂאֵב מִיָּם. וַיֵּאמְרוּ לָהֶן: הֲיֵשׁ בָּזֶה הָרְאָה? וַתַּעֲנֶינָה אוֹתָם וַתֵּאמְרָנָה: יֵשׁ! הִנֵּה לְפָנֶיךָ! מִהֵרָ עֲתָה, כִּי הַיּוֹם בָּא לְעִיר, כִּי זָבַח הַיּוֹם לְעֵם בְּבֶמֶה. כְּבִאֲכֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצָאוּן אֹתוֹ, בְּטָרִם יַעֲלֶה הַבְּמֶתֶה לְאָכְלָה, כִּי לֹא יֵאָכְל הָעֵם עַד בָּאוּ, כִּי

וכלל – מבלי שידעו על כך, הן נשלחו ע"י הקב"ה לעכב את שאול עוד קצת, כדי שיתחיל למלוך בזמנו, ולא שנייה אחת קודם – "לפי שאין מלכות [=הנהגה שלטונית] נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימה [=כחוט השערה]".

מין הרב ראי"ה קוק זצ"ל מצא כאן הדרכה חשובה להתייחסות אמונית לאירוע היסטורי. נביא את דבריו ולאחר מכן נסבירם:

שלוש סיבות הן – סיבה טבעית, סיבה רצונית והכלל של כולן הסיבה ההשגחית, שהיא מחוללת מצד יד ד' יתברך אשר הועיד לכל דבר ועניין תעודתו, באשר אין לך דבר שאין לו שעה. על כן למדנו שגם בהיותנו יודעים את הסיבה ההשגחית, אנו צריכים מכל מקום לחקור אחר הסיבה הטבעית על פי הרוב, וגם על הסיבה הרצונית שמכל אלה תשתלם ידיעתנו בדרכי ההשגחה העליונה, שהוא עמוד של דעת האלקים (עין ראי"ה, ברכות, ב, עמ' 219-220).

לדבריו, ניתן לנתח אירוע משלוש זוויות שונות: האחת – "סיבה טבעית", כלומר אירוע היסטורי עשוי להתחולל מנסיבות טבעיות. טבע העולם הוא "שהנשים דברניות הן", ולכן נאלץ שאול לבלות עמן את אותן שניות אבודות. כך, למשל, טבע האדם הוא לשמור על מקורות קיומו, ולכן מלחמות פורצות בעולם בגלל סיבות כלכליות. מלחמת ששת הימים פרצה בגלל שמדינת ישראל לא יכלה להרשות לעצמה לאבד את נתיבי המסחר הימי שלה עם ארצות המזרח הרחוק, ולכן לא יכלה להשלים עם סגירתו של המעבר בין מפרץ אילת לים האדום.

הזווית השנייה היא "הסיבה הרצונית", כלומר נקיטת יוזמה אנושית מבחירה חופשית. הבנות עיכבו את שאול

במודע וברצון, משום שחפצו להתבונן בו. בדומה, מלחמת ששת הימים פרצה בגלל שנשיא מצרים יזם מהלך מודע ומתוכנן, ולמדינת ישראל לא נותרה ברירה אלא להגיב לגחמותיו ולצאת אל שדה הקרב.

ויש זווית שלישית: "הסיבה ההשגחית" – יש יד שמכוונת את ההיסטוריה. יש מנהיג לבירה. הקב"ה הוא זה שהתכוון לכך שתפרוץ מלחמת ששת הימים, אם משום שלפי תכניתו הגיע הזמן שבניו, עם ישראל, יגאלו את ירושלים, חברון, שכם, בית אל ושילה, ואם מסיבות נוספות. מדוע הגיע הזמן דווקא בחודש אייר תשכ"ז? אולי נדע ואולי לא. גם שאול, מן הסתם, לא הבין באותו רגע מדוע נתקל דווקא בחבורה קשקשנית זו. רק הקב"ה ידע ש"אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימה".

הרב קוק מחדש כי ההבנה שאפשר לנתח אירועים היסטוריים מזוויות ראייה שונות איננה מספיקה. לאדם מאמין אסור להסתפק ב"סיבה ההשגחית", ולפטור את עצמו בכך שאין הוא מבין במהלכים אלקיים וכי הכול מאת ה'. עליו גם לעשות מהלך הפוך ולחקור ולבקש גם את "הסיבה הטבעית" וגם את "הסיבה הרצונית", כדי לראות כיצד הקב"ה מנהל את עולמו.

כשאירוע היסטורי מפסיק להיות הצטברות של מקרים, הוא הופך להיות 'שיעור' באמונה. חשוב ללמוד מהו הרקע של מלחמת ששת הימים, כשם שחשוב ללמוד היסטוריה בכלל, גם כדי להבין את כוחו והנהגתו של הקב"ה בעולמו, את כללי ההשגחה הפרטית שלו, ומתוך כך להתמודד גם עם אתגרי האמונה והמצויאות בימינו.

לאחר אלפיים שנות היסטוריה, ותשע עשרה שנות נתק וגעגועים – זכינו לשוב לירושלים. חובתנו להתבונן לעומק ולהבין – בזכות מה שבנו, ולא פחות מכך – למען מה...

"ולירושלים עירך, ברחמים תשוב"

ניתן לעשות מנוי אישי (ללא עלות) על דפי 'בעין חינוכית'. נא לפנות לשרון: sharonz@orot.ac.il.